

Carmen, een tragedie

*Guy Joosten regisseerde Bizets Carmen voor de Munt.
Een triomf, vindt Johan Thielemans. Vlaanderen heeft er
een volwaardig operaregisseur bij.*

Carmen, zegt men, is een mythe. Een gevaarlijke uitspraak, want ze suggereert dat *Carmen* door iedereen gekend is. Maar als je nagaat waar dat op slaat, dan kom je vaak uit bij onbelangrijke fenomenen, zoals het exotische ('*Carmen* heeft iets met een toreador te maken'), of de kitsch ('Toreador, op ne klets kop stoat gien hoar', zingen Brusselse kinderen). *Carmen* is de ideale opera, zegt men, maar ook dat is niet zonder schaduwkant, want als men in een film of in een televisieshow opera wil parodiëren, moet steevast het werk van Bizet eraan geloven.

Als je dus als regisseur de beslissing neemt om *Carmen* op te voeren, sta je voor de vraag: op welke manier kan ik het werk recht laten wedervaren? Alleen wie fundamentele vragen stelt, maakt kans op een beklijvende voorstelling.

In de Brusselse Muntscouwburg heeft Guy Joosten zich aan dit monument van de operaliteratuur gewaagd. Joosten en zijn equipe zijn uitgegaan van een diepgaande studie van het stuk, de muziek, het libretto en het muziekgenre, waartoe Bizets *Carmen* behoort. Hij heeft daarvoor een beroep gedaan op één van Duitslands belangrijkste dramaturgen, Leo-Karl Gerhartz, en aan alles in deze productie valt te zien hoe zwaar de visie van de dramaturg heeft doorgewogen.

Vrije vrouw

Gerhartz is ervan uitgegaan dat Georges Bizet in 1875 een werk schreef voor de Parijse Opéra Comique. Daar werden in de regel vrolijke spektakels opgevoerd, waarbij geestige dialogen onderbroken werden door lichtvoetige aria's. Merkwaardig is dat Bizet accep-

teerde om voor deze instelling te schrijven, maar er onmiddellijk van uitging dat hij zich aan de verwachtingspatronen van het publiek niet zou storen. Hij koos als onderwerp een ernstig verhaal van Prosper Mérimée, waar het in de eerste plaats over liefde en geweld in het geheimzinnige Spanje ging.

Samen met zijn bedreven librettisten Henri Meillac en Ludovic Halévy bewerkte en wijzigde Bizet het verhaal, maar zij bleven trouw aan de tragische inslag van het gegeven. In deze uitwerking vangt het verhaal op een speelse manier aan. *Carmen* is de stoute meid die de mannen om de vinger windt. Wordt ze in de gevangenis opgesloten, dan is er geen soldaat tegen haar charmes bestand en staat ze zo weer op straat. De twee eerste bedrijven zijn speels, luchtig, en worden bevolkt door enkele komische personages

Carmen ontmoet ook Don José, een man die onmiddellijk smoorverliefd wordt op de schone. Hij breekt met zijn deftige achtergrond, en laat zich door *Carmen* op sleeptouw nemen. Voor hij het weet, maakt hij deel uit van een smokkelaarsbende. Maar Don José kent *Carmen* slecht. Eén ogenblik voelt ze zich tot hem aangetrokken, maar dan gaat ze weer haar eigen weg. Als er een toreador verschijnt, bezwijkt *Carmen* voor zijn charisma, en vindt ze de sullige Don José een vervelend obstakel.

Meteen is het verhaal nu in iets zeer ernstigs omgeslagen. Alle elementen zijn gegeven om de weg van de tragedie van de jaloezie in te slaan. Niemand vermoedt hoe diep de gevoelens van Don José zijn en hoeveel geweld er in hem

verscholen zit. Het leidt naar een laatste confrontatie, waar Don José vraagt of *Carmen* nog van hem houdt. Als ze neen zegt, tekent ze haar doodvonnis, want Don José steekt haar meteen neer.

Deze laatste dramatische scène bevat een reeks interessante elementen, die van *Carmen* een intrigerende vrouw maken. Als ze voor Don José staat, kan ze voor een aantal mogelijkheden kiezen: ze kan wegllopen, ze kan liegen, ze kan weerstand bieden. Ze doet niets van dit alles. Ze verkiest de waarheid te spreken, want ze wil geen huichelachtig spel spelen, en daarbij wil ze ook duidelijk stellen dat ze een vrije vrouw is, die zich niet door de bezitsdrang van een man wil laten binden. Op het ogenblik dat ze dit tot uitdrukking brengt - het ogenblik waarop ze haar diepste wezen ten volste manifesteert - wordt ze neergestoken. De vrije vrouw gaat ten onder.

Collage

Met dit einde zat Bizet natuurlijk ver verwijderd van wat men 'opéra comique' kan noemen, en als we lezen dat de opera bij zijn creatie op weerstand stootte, dan is dat volledig normaal, want het Parijse publiek was afgekomen op de belofte van een vrolijk avondje uit in een olé-Spanje, en tot hun ongenoegen kregen de Parijzenaars een pessimistische tragedie in de maag gesplitst.

In de vorm van het stuk blijven echter de twee elementen van de opéra comique en het tragische stuk aanwezig: Bizet schreef plezierige muziek, nummertjes zoals ze bij het genre pasten. Daarnaast echter gebruikte hij de muzikale taal van de 'grand opéra'. Hij heeft niet geprobeerd om deze twee contrasterende genres met elkaar te verzoenen, hij plaatste ze naast elkaar. Daarom is *Carmen* geen organisch werk, maar een partituur die zijn kracht haalt uit de juxtapositie van de genres. Bizet experimenteerde resoluut met een collage-vorm.

Hiermee is de kous niet af, want er gebeurt in *Carmen* nog veel meer dan gewoon het komische naast het tragische plaatsen. Van Bizet wordt ook gezegd dat hij een 'realistische' opera heeft geschreven, en men denkt dan aan de taferelen die de sociale context schilderen. Er zijn soldaten die op een zonovergoten plein rondlummelen, er zijn spelende kinderen, er verschijnen fabrieksarbeidsters. Dat alles getuigt van de wil om iets van de realiteit op een operascène te tonen,